

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 340.1

DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-74

Петро Мойсейович Рабінович

*Національна академія правових наук України
Харків, Україна*

*Кафедра теорії та філософії права
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львів, Україна*

Тамара Іванівна Дудаш

*Кафедра теорії та філософії права
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львів, Україна*

ПРАВОТЛУМАЧНЕ АРГУМЕНТУВАННЯ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УКРАЇНІ (ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

Анотація. *Актуальність дослідження обумовлена тим, що правова аргументація, яка міститься у рішеннях Конституційного Суду України, часто зазнає критики як слабка чи непереконлива. Допомогти вирішити актуальне завдання з покращення правової аргументації може загальнотеоретичне осмислення правотлумачного аргументування як юридичної діяльності, що її здійснюють у правотлумачній діяльності, і вона супроводжує створення правотлумачної аргументації. Це і є метою даного дослідження. Для досягнення цієї мети використано низку концептуальних підходів, а також загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: діалектичний підхід, загальнотеоретичний підхід, метод загальнотеоретичного аналізу, метод аналізу законодавства, метод аналізу й реконструкції аргументувальної практики в офіційному тлумаченні права в Україні, логічні операції узагальнення, абстрагування, формалізації. Виявлено ознаки правотлумачного аргументування на прикладі конституційного судочинства в Україні. Правотлумачне аргументування розглянуто як дискурсну діяльність, що її здійснюють певними засобами. Використані для її здійснення засоби забезпечують застосування способів тлумачення права. Обґрунтовано потребу визначення послідовності застосування правотлумачних аргументів. Простежено особливості здійснення аргументування на різних етапах правотлумачення. За результатами аналізу у правовій системі України запропоновано встановити послідовність викладу правотлумачних аргументів. Практична цінність цієї статті полягає у можливості окреслити напрями вдосконалення аргументувальної практики у офіційному тлумаченні права в Україні.*

Ключові слова: *діалогічний характер правотлумачного аргументування, правотлумачна аргументація, засоби правотлумачного аргументування, етапи (стадії) тлумачення права, правила правотлумачного аргументування.*

Petro M. Rabinovych

*National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

*Department of the Theory and Philosophy of Law
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine*

Tamara I. Dudash

*Department of the Theory and Philosophy of Law
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine*

LAW INTERPRETATIVE REASONING IN CONSTITUTIONAL JUDICIARY OF UKRAINE (THEORETICAL ASPECTS)

Abstract. *The relevance of the study is due to the fact that legal argumentation in the judgements of the Constitutional Court of Ukraine is frequently criticized as weak and poorly reasoned. A goal of this article is to suggest a general theoretical view of legal reasoning in constitutional interpretation of law in Ukrainian context. The authors believe it can help to solve the current task of improving law interpretative reasoning. To achieve this goal, a number of conceptual approaches, as well as general scientific and special methods, were used, in particular: dialectical approach, general theoretical approach, method of general theoretical analysis, method of legislation analysis, method of analysis and reconstruction of argumentative practice in the official interpretation of law in Ukraine, logical operations of generalization, abstraction, and formalization. The features of interpretative reasoning were revealed with regard to the official interpretation of law by the Constitutional Court of Ukraine. Law interpretative arguing is considered as a discourse activity, which is carried out by certain tools that ensure the application of methods of legal interpretation. Arguing at various stages of legal interpretation is analysed. The practical value of this article consists in the attempt to outline directions for improving argumentative practice in the official interpretation of law in Ukraine. The Constitutional Court of Ukraine should use a wider range of tools to ensure persuasive force of its law interpretative argumentation.*

Keywords: *dialogical character of law interpretative arguing (reasoning), law interpretative argumentation, instruments (tools) of law interpretive argumentation, stages of legal interpretation, rules of law interpretive arguing.*

ВСТУП

Аргументувальний характер права зобов'язує надавати якісну правову аргументацію не лише в правозастосовуванні, але й надаючи офіційне тлумачення права. Правова аргументація, що міститься у рішеннях Конституційного Суду України (далі – КСУ) щодо офіційного тлумачення Конституції України (а раніше й законів України), часто зазнає критики як слабка чи непереконлива.

Найчастіше це пов'язано з тим, що правотлумач не аргументує або не достатньо аргументує використання того чи іншого способу тлумачення норми права або ж його правотлумачні аргументи у своїй сукупності виглядають непереконливими для правової аудиторії. Допомогти вирішити актуальне завдання з покращення правової аргументації, зокрема в конституційному судочинстві, може загальнотеоретичне осмислення правотлумачного аргументування як діяльності, продуктом якої вона є.

Правотлумачна аргументація є предметом уваги в зарубіжних та українських наукових розвідках, насамперед, в аспекті конституційного судочинства. А. Дювр та А. Джейкеб аналізували розуміння конституційного обґрунтування як самостійного поняття [1, с. 983–1015]. Т. Беркманас проаналізував доктринальну позицію про те, що *тлумачення права є складником правової аргументації*, згідно з якою обидва ці процеси є взаємопов'язаними: тлумачення права допомагає зі встановленням справжнього сенсу правової норми, а засобами правової аргументації можна встановити, чому правова норма є раціональною та обґрунтованою і дійшов протилежного висновку [2, с. 53–72]. С. Медар розглядала аргументацію як засіб тлумачення права [3, с. 238–257]. В українських дослідженнях М. Козюбра [4, с. 167–180], В. Кістяник [5, с. 20–24], М. Савенко [6, с. 11–15] розглядали теоретичні й методологічні аспекти юридичної аргументації в конституційному судовому процесі; О. Меленко та О. Стратій [7, с. 7–16], О. Меленко та Л. Гриндей [8, с. 5–15] – проблеми реалізації аргументації в конституційному судочинстві та її теоретико-правовий аспект. С. Різник розглядав питання аргументації рішень Конституційного Суду України щодо конституційності нормативно-правових актів [9, с. 325–343], що частково торкається й правотлумачної діяльності Конституційного Суду України. Л. Луць запропонувала загальнотеоретичне бачення аргументації у правотлумачній діяльності [10, с. 63–76]. Вона виходить з того, що правотлумачна діяльність – це формулювання вповноваженими суб'єктами тлумачних правових приписів та їх об'єктивація в правотлумачних актах. На її думку, аргументація повинна супроводжувати весь процес правового тлумачення, який має складатися з двох етапів: тлумачення-з'ясування та тлумачення-роз'яснення [10, с. 63].

Проте спільного бачення співвідношення тлумачення й аргументування права не можна простежити ні в зарубіжних, ні в українських її дослідженнях. Так само незрозумілим залишається питання про те, як співвідносяться способи тлумачення права та правотлумачні аргументи. Крім того, в літературі більше уваги приділено дослідженню правової аргументації в актах конституційного реагування (що стосуються конституційності нормативно-правових актів), які є правозастосовчими актами, ніж в актах офіційного тлумачення права. Хоча правотлумачне обґрунтування представлено у обидвох цих типах актів КСУ. Правила ж офіційного правотлумачного аргументування, наскільки нам відомо, взагалі не ставали предметом аналізу.

З урахуванням викладеного, *мета цієї статті* полягає у тому, щоб виявити особливості правотлумачного аргументування як діяльності, що її здійснює уповноважений на офіційне нормативне тлумачення норм права суб'єкт, врахувавши специфіку правової системи України. Для цього запроєктовано уточнити співвідношення тлумачення й аргументування права та встановити ознаки правотлумачного аргументування як діяльності, що її здійснює той самий суб'єкт, котрий здійснює офіційне тлумачення права.

Для цілей цього дослідження правове аргументування розуміємо як процесове поняття, яке відображає юридично значущу діяльність з обґрунтування твердження за допомогою певних засобів – юридичних та інших аргументів для переконання в доладності ухваленого юридично значущого рішення або певної правової позиції, що сприяє настанню юридичних наслідків. Термін «правотлумачне аргументування» вживаємо у сенсі правового аргументування у правотлумачній діяльності. Результатом правового аргументування вважаємо аргументованість твердження, що є предметом такого аргументування. Термін «правова аргументація» тут ужито у сенсі продукту, що постає в процесі діяльності з правового аргументування, а «правотлумачна аргументація» – як продукт правотлумачного аргументування або – в широкому сенсі – як термін-гіперонім, що позначає поняття, котре об'єднує процес правового аргументування та його продукт.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для досягнення мети наукового дослідження, представленого у цій статті, було використано низку концептуальних підходів, а також загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: діалектичний підхід, загальнотеоретичний підхід, метод аналізу законодавства, метод аналізу й реконструкції аргументувальної практики в офіційному правотлумаченні, а також логічні операції узагальнення, абстрагування, формалізації.

В основу дослідження покладено світоглядну аксіоматичну ідею про те, що правове аргументування здійснюють у правовому дискурсі, а його продукт – правова аргументація – несе відбиток такого дискурсу. Така світоглядна аксіоматична ідея зумовила застосування діалектичного концептеального підходу. Цей підхід дозволив виявити діалектичність правового аргументування як одну з його ознак та розглянути різні ситуації правотлумачного аргументування як процеси діалогу, кожен з яких має свої особливості.

Посилаючись на пропозиції Д. Волтона щодо розмежування діалогів у юридичному дискурсі, кожен з яких мають певні специфічні первісні ситуації, мету учасників та діалогу [11, с. 164], було сформульовано певні висновки щодо діалогів у судовому правотлумачному аргументуванні. Д. Волтон прив'язує особливість діалогу, що його здійснює суддя чи будь-який інший суб'єкт у процесі правотлумачення, до *мети тлумачення права*, засобом досягнення якої є правове аргументування.

З його погляду, тлумачення права містить елементи діалогу у якому дві сторони намагаються спільно щось аргументувати для досягнення певної мети. Висновуючи певне тлумачення, правотлумач намагається поставити себе на місце законотворця. Суддя чи інший правотлумач намагається отримати певні настанови чи пораду зі закону. Формулювання закону є настановою щодо вирішення нової ситуації. Таким чином, виснував Д. Волтон, у процесі правотлумачення є елементи *діалогу з надання поради* [11, с. 193].

У наведеному прикладі правотлумачного діалогу, з нашого погляду, відбувається ніщо інше як *аргументоване приписування* історичному або гіпотетичному (раціональному) законодавцю певних намірів. Це не неможлива ситуація у правотлумачному аргументуванні, яка зазвичай повинна мати підтвердження у підготовчих документах до законопроекту, які стають частиною аргументування.

Другим різновидом діалогу, який Д. Волтон вбачає у правотлумачному аргументуванні, є спільний (колабораційний) діалог. У ньому суддя, який тлумачить закон, бере участь у спільному діалозі з авторами закону. Суддя виводить висновки, ґрунтуючись не лише на формулюванні закону, але й на контексті, мові закону, на тому, що включене, а що не включене до закону. Тому в правотлумаченні проявлена діалектична природа правового обґрунтування у цьому виді правової аргументації [11, с. 194]. У такому діалозі, з нашого погляду, також відбувається приписування значень словам з урахуванням контексту.

Загальнотеоретичний підхід уможливив розглянути правове аргументування як юридично значущу діяльність, яка є складником основних видів юридичної діяльності. Він також дозволив застосувати загальнотеоретичні поняття та конструкції для осмислення правотлумачного аргументування як несамостійної юридичної діяльності, що наповнює офіційне нормативне делеговане тлумачення права, що його в Україні здійснює КСУ. Такими поняттями та конструкціями є, зокрема, юридична діяльність, стадії юридичного регулювання, способи тлумачення права, етапи тлумачення права. Він також дозволив встановити особливості здійснювання аргументування на різних етапах тлумачення права (тлумачення-з'ясування й тлумачення-роз'яснення) та дійти висновку про специфіку застосування засобів правового аргументування на цих стадіях.

Категорії процесу й результату також виконали методологічну роль у цьому загальнотеоретичному дослідженні. Вони дозволили представити правове аргументування як передумову для продукту – правової аргументації. Крім того, було встановлено, що саме інструменти правового аргументування забезпечують застосування певних способів тлумачення права.

Метод аналізування й реконструювання правотлумачної практики дозволив виявити застосовані інструменти правового аргументування шляхом аналізу правової аргументації Конституційного Суду України. Зокрема, було встановлено, що з-поміж таких інструментів основними є правотлумачні аргументи.

Метод аналізу чинного законодавства, що врегульовує конституційне судочинство, уможливив виявлення правил правотлумачного аргументування у правовій системі України.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

2.1. *Співвідношення тлумачення й аргументування права слід з'ясувати насамперед.* Наведемо і проаналізуємо виявлені позиції українських та зарубіжних дослідників з цього питання.

С. Різник констатував, що недостатність в Україні цілісних монографічних досліджень як юридичної аргументації, так і юридичної інтерпретації зумовлює доволі відмінні підходи до їх розуміння: від аналізу понять інтерпретації та аргументації як синонімічних, аж до суворого відмежування сфер і порядку їх здійснення [9, с. 326]. Проаналізувавши деякі джерела можемо з цим твердженням частково погодитися. Наприклад, М. Савенко зазначив, що «домінантою юридичної аргументації рішень КСУ є тлумачення» [6, с. 14], тим самим ототожнивши правове аргументування з тлумаченням права. М. Козюбра до особливостей аргументації Конституційного Суду України відніс те, що лише він має повноваження здійснювати офіційне тлумачення Конституції [4, с. 174, 176], у чому також можна вбачати ототожнення тлумачення права і правового аргументування. Зовсім не згадано про тлумачення права у дослідженнях аргументації КСУ О. Щербанюк [12, с. 102–109], О. Меленко та О. Стратій [7, с. 7–16]. Причину чого можна вбачати і у тому, що зміст цих понять, з їхнього погляду, жодним чином не перетинається. В. Кістяник вважає, що тлумачення права є способом, через який реалізується судова аргументація [13, с. 131, 133].

Т. Беркманас вважає тлумачення не складником аргументування, а *окремим процесом, який відбувається перед аргументуванням*. На його думку, коли аргументують те, що справжній сенс норми є раціональним чи обґрунтованим, цю норму далі створюють [2, с. 55–56].

А. Печенік, по суті, ототожнює обґрунтування права з його тлумаченням. Він не вирізняє різновидів аргументів, натомість методами (способами) обґрунтування вважає методи (способи) тлумачення права [14, с. 372, 380]. А. Аарніо веде мову лише про тлумачення у контексті правового обґрунтування, зокрема про виправдовування (*justification*) правотлумачних підстав [15, с. 107], також ототожнюючи ці два поняття.

Як зазначив Н. Мак-Кормік, саме у вузькому сенсі (потреба у тлумаченні права виникає лише тоді, коли значення одиниць тексту є незрозумілими або ж двозначними у певному контексті) тлумачення є більш продуктивним для вивчення проблеми правового аргументування. Причина цього полягає у тому, що саме відмінність у правовідносинах спричиняє різні підходи до розуміння нормативних та інших правових текстів. Саме *аргументи допомагають підтримати ту чи іншу альтернативну інтерпретацію одного і того ж тексту*. Він вважає «спільним

місцем» факт того, що навіть найдосконаліший і найдетальніший текст не може мати цілком визначене значення для усіх можливих цілей. Це стосується ще більше нормативних текстів та текстів індивідуальних актів, адже вони впливають на людські інтереси [16, с. 122].

Р. Алексі детально обґрунтував співвідношення правових тлумачення й аргументування. На його думку, слово «інтерпретація» можуть використовувати як для того, щоб позначати як діяльність, так й результат цієї діяльності. ... Результатом інтерпретації є інтерпретаційне твердження. Як і будь-яке твердження, так й інтерпретаційне твердження претендує на правильність. Правильність інтерпретації може бути доведена тільки тим, що наводять підстави на її користь і спростовують підстави проти неї. Тому інтерпретація *складається із вибору між декількома інтерпретаційними альтернативами на підставі аргументів* [17, с. 78–79].

З цитованих точок зору випливає, що ті науковці, які висловлювали міркування щодо співвідношення правового аргументування й обґрунтування, виходили з двох підходів: 1) отожднення змісту або 2) розрізнення змісту цих двох понять. З нашого погляду, ці поняття не є тотожними за змістом. Найбільш переконливим є розуміння правових аргументів як *засобів не лише аргументування, але й тлумачення права*. Адже, перш ніж обґрунтувати зміст норми права, необхідно його зрозуміти. Лише після з'ясування такого змісту можна його роз'яснити для інших, застосувавши, насамперед, правове аргументування – навівши аргументи про те, яким має бути зміст норми права. Такі аргументи «обслуговують» певний спосіб тлумачення права. Якщо стати на протилежну позицію, то аргументування змісту норми права передувало б розумінню цього змісту, що не має сенсу. Отже, правову аргументацію вважаємо такою, що створює засоби тлумачення права, зокрема й офіційного нормативного тлумачення Конституції України (а раніше й законів України), що його здійснює КСУ у процесі офіційної правотлумачної діяльності, а діяльність з правового аргументування є складником діяльності з офіційного тлумачення права.

2.2. Правотлумачна аргументація: сутнісні ознаки (на прикладі офіційної правотлумачної діяльності Конституційного Суду України)

Як і будь яка аргументувальна діяльність, правотлумачне аргументування має *діалогічний характер*, оскільки його здійснюють у діалогічній взаємодії суб'єктів.

Для Р. Алексі дискурсна природа усього правового аргументування є беззаперечною. Він навіть наводить як приклад тільки одне рішення Федерального конституційного суду Німеччини, в якому є теза, що «тлумачення, особливо конституційного права, ...» має «характер дискурсу» [17, с. 80].

Підтвердження діалогічного характеру правотлумачного аргументування можна вбачати у самих аргументувальних ситуаціях, які мають місце у юридичній діяльності з офіційного тлумачення норм права та, зрештою, призводять до діалогічного формування інтерпретаційно-правового припису.

Перша аргументувальна ситуація (АС 1) пов'язана з відкриттям конституційного провадження у справі про офіційне тлумачення Конституції України. Вона виникає у разі звернення до КСУ з поданням щодо офіційного тлумачення Конституції України із запитом (ч. 4 ст. 51 Закону України «Про Конституційний Суд України»). У цій аргументувальній ситуації суб'єкт звернення аргументує необхідність офіційного тлумачення Конституції перед КСУ, а КСУ реагує на відповідну аргументацію, ухвалюючи правозастосовчий акт – ухвалу про відкриття конституційного провадження або про відмову у такому відкритті, таким чином визнаючи аргументацію звернення переконливою або непереконливою. Предметом правового аргументування у цій аргументувальній ситуації є необхідність офіційного тлумачення Конституції України. Засобами аргументування зазвичай слугують аргументи щодо фактів. А результатом є аргументованість конституційного подання про надання офіційного тлумачення Конституції України. Якщо КСУ задовольнить це подання, то аргументованість виявилася достатньою, а аргументація – переконливою.

Друга аргументувальна ситуація (АС 2) стосується власне правової аргументації певного офіційного тлумачення Конституції України. Аргументувачем у цій ситуації виступає КСУ або окремі його судді – автори окремих думок, а адресатом – суб'єкт конституційного звернення й суспільство в цілому. Предметом аргументування можна вважати правило розуміння змісту норми Конституції України (інтерпретаційно-правовий припис), а результатом правотлумачного аргументування є аргументованість такого інтерпретаційно-правового припису. Він міститься у рішенні КСУ, за яке проголосувала більшість суддів. Окремі думки суддів КСУ також містять правову аргументацію, альтернативну щодо погодженої аргументації більшості. Важливо, що наведені правотлумачні аргументи у цій аргументувальній ситуації дозволяють застосувати певний спосіб тлумачення права у правотлумачних актах.

Отже, погоджувачись із дискурсною природою правотлумачного аргументування, спробуємо конкретизувати її щодо офіційного правотлумачення в Україні. Таку діалогічність, яка отримала об'єктивацію, можна вбачати: в обґрунтуванні необхідності надання офіційного тлумачення норми права з боку суб'єкта конституційного подання, з яким погоджується КСУ, відкриваючи відповідне конституційне провадження або не погоджується, відмовляючи у такому відкритті; обміні аргументами між суддями КСУ під час обговорення предмету конституційного подання; формулюванні й об'єктивації правила розуміння змісту норми права у правотлумачному акті у відповідь на конституційне подання.

Специфіка суб'єктного складу офіційного правотлумачного аргументування, як ознака останнього, зумовлена тим, що його здійснює як уповноважений на правотлумачну діяльність суб'єкт (КСУ), так і інші учасники цієї діяльності – суб'єкти звернення до цього з конституційним поданням про надання офіційного тлумачення Конституції України. У разі ж проведення усних слухань із заслуховування

експертів, вони також долучаються до офіційного правотлумачного аргументування як факультативні аргументувачі [18]. Суб'єкти правотлумачного аргументування у різних аргументувальних ситуаціях на різних стадіях юридичної діяльності можуть бути як власне аргументувачами, так і адресатами аргументації. Проте на завершальній стадії відповідної юридичної діяльності саме КСУ як уповноважений на офіційну правотлумачну діяльність колективний суб'єкт створює підтриманий правовою аргументацією інтерпретаційно-правовий припис, що конкретизує зміст певного нормативно-правового припису. Інтерпретаційно-правовий припис має бути виснуваний з такої правової аргументації.

Суб'єктний склад офіційного правотлумачного аргументування в Україні передбачений у нормах Закону України «Про Конституційний Суд України» [19] й у Регламенті цього суду [20].

У згаданій АС 1 відбувається звернення до КСУ із аргументованим поданням про офіційне тлумачення Конституції України. Аргументувачем тут виступає суб'єкт звернення до КСУ з конституційним поданням, ким у цій ситуації є: Президент України, щонайменше сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим. Метою його письмової аргументації є переконання КСУ в необхідності надати офіційне тлумачення певної норми Конституції України, створивши правило розуміння змісту припису Конституції України. Адресатом цієї аргументації є КСУ як колективний суб'єкт, а аудиторією – суспільство в цілому. КСУ в особі визначеного судді відповідає на аргументацію у цій аргументувальній ситуації, ухвалюючи обґрунтований правозастосовчий акт – ухвалу про відкриття конституційного провадження або про відмову у такому відкритті. Якщо КСУ відкриває конституційне провадження для надання офіційного тлумачення Конституції України, то, вважаємо, що аргументація, викладена у конституційному поданні, переконала його у необхідності надання такого тлумачення. При цьому, аргументувач-суб'єкт конституційного подання конкретизує питання перед КСУ через таку аргументацію, тим самим допомагаючи йому сформулювати не абстрактне правило розуміння змісту норми Конституції, а конкретизоване потребами юридичної практики.

В АС 2 аргументувачем виступає КСУ або окремі його судді, що пишуть аргументовану окрему думку до рішення про офіційне тлумачення Конституції України, не погоджуючись з аргументацією більшості суддів КСУ, а адресатом – суб'єкт конституційного подання. Правовою аудиторією є суспільство в цілому. Мета аргументувача – переконати адресата й правову аудиторію, що правило розуміння змісту припису Конституції повинно бути саме таким, як це пропонує КСУ. Як було зазначено, КСУ висновує це правило розуміння змісту Конституції України з засновків, якими слугують правотлумачні аргументи. Вони допомагають застосувати певні способи тлумачення Конституції України. Якщо у АС 2 є аргументація інтерпретаційно-правового припису більшості КСУ й окремих суддів

КСУ, то маємо справу з альтернативними правовими аргументаціями інтерпретаційно-правового припису. Проте юридичну силу має лише той, за який проголосувала більшість зі складу КСУ

З огляду на зазначене, *специфіка кінцевої мети правотлумачного аргументування*, як його сутнісна ознака, полягає в тому, щоб *переконати адресатів правотлумачної аргументації та правову аудиторію у підставності (аргументованості, обґрунтованості) сформованого інтерпретаційно-правового припису* – правила розуміння змісту юридичної норми. Така мета виникає у відповідь на правову аргументацію суб'єкта конституційного подання, який має свою мету – переконати КСУ у необхідності надати офіційне тлумачення норми Конституції України.

Специфікою об'єкта офіційного правотлумачного аргументування є те, що ним виступає інтерпретаційно-правовий припис. Він має містити правило розуміння змісту правової норми, яке об'єктивують у формі логічно та граматично завершеного судження (твердження), що впливає з інших суджень – у формі тверджень чи заперечень – правотлумачних аргументів. Тобто, об'єкт правотлумачного аргументування та результат офіційної правотлумачної діяльності збігається. Як було згадано, зазначений об'єкт правового аргументування конкретизується у предметі правового аргументування саме у АС 2.

Специфікою змісту діяльності з правотлумачного аргументування є те, що він полягає в наведенні лише правотлумачних аргументів у формі тверджень чи, ймовірно, заперечень, які допомагають обґрунтувати інтерпретаційно-правовий припис, що завершує офіційну правотлумачну діяльність. *Тому специфіка змісту правотлумачного аргументування тісно пов'язана зі специфікою засобів (інструментів) правового аргументування*.

Засоби правотлумачного аргументування – правотлумачні аргументи – є предметом досліджень у зарубіжних наукових джерелах. Останніми роками з'являються українські наукові дослідження аргументів у офіційному правотлумаченні, зокрема у працях С. Рабіновича, О. Щербини, О. Меленко, О. Стратій. Певні міркування щодо цього питання висловлені у працях М. Козюбри, В. Кістяника, М. Савенка. Переважно українські дослідники розмірковують, що може бути аргументами КСУ, рідше – як їх застосовує КСУ. М. Козюбра веде мову про докази у контексті аргументації КСУ: «...конституційний суд не обмежується зважуванням доказів, наданих сторонами в судовому засіданні або витребуваних і долучених до справи судом за їх клопотанням. Він може збирати, узагальнювати і зважувати (оцінювати) їх за власною ініціативою...» [4, с.179]. Проте докази є засобами доказування насамперед фактичних обставин, а КСУ має справу з питаннями права. Тому щодо нього підставніше вести мову саме про аргументи.

М. Савенко досліджує поняття аргументу в конституційному провадженні, застосовуючи обґрунтування від супротивного. Він не вважає аргументом одне лише посилання на положення Конституції чи міжнародних актів, рішення Євро-

пейського суду з прав людини, на неаргументовані висловлювання у власних рішеннях. Проте чітко не зазначає, а що ж вважати таким аргументом. При цьому, він вважає методологією аргументації використання методів наукового дослідження, досягнень герменевтики, доктринальних розробок, а також прецедентів Європейського суду з прав людини і аргументів своїх попередніх рішень [6, с. 14]. З зазначеним можна погодитися частково. З нашого погляду, методи наукового пізнання та герменевтичні методи навряд чи можуть бути аргументами, бо є методами, а не засобами аргументування. Тоді як доктрина та рішення судів можуть слугувати аргументами. Крім того, М. Савенко слушно звернув увагу та аргументи щодо фактів, які теж використовують у конституційному провадженні, назвавши їх аргументами про встановлені обставини, факти порушення конституційної процедури розгляду та прийняття рішення відповідним органом [6, с. 14]. Такі аргументи мають бути підкріплені доказами.

Крім того, М. Савенко звертає увагу на важливу проблему маніпулювання аргументами, якими слугують правові позиції Європейського суду з прав людини і самого КСУ, наголошуючи на свідомому і навмисному намаганні визнати окремі правові судження, орієнтири, що не мають ніякого стосунку до справи, аргументами з метою створити ілюзію переконливості позиції Суду [6, с. 15]. З нашого погляду, те, що аргументи можуть бути предметом маніпулювання, є закономірним і випливає з аргументувальної природи права та його відкритості, оскільки воно (право) виражене (об'єктивоване) засобами природної мови. У зв'язку з цим аргументи, особливо у конституційному процесі, можуть підбирати, виходячи з власних інтересів, не для обґрунтування позиції, а для її виправдання. Аргументувачі можуть приховувати справжні мотиви, що призвели до певного рішення. З погляду теорії правової аргументації, цю проблему щодо конкретної аргументації можуть виявити зацікавлені представники правової спільноти, які є правовою аудиторією для такої аргументації, засобами критичної дискусії.

Цікаве дослідження аргументів КСУ запропонували О. Меленко і О. Стратій, спробувавши проаналізувати, які ж аргументи використовують у конституційному процесі в Україні. На підставі аналізу трьох законів, вони висували, що в Україні в конституційному судочинстві використовують систему аргументів сторін (учасник та залучений учасник конституційного провадження), яка законодавчо регламентована, а також доктринальну систему аргументів, наведену в Каталозі юридичних позицій КСУ (науково-обґрунтованих положеннях та методологічних розробках авторитетних науковців та практиків з галузі права, зокрема суддів КСУ, попередніх рішеннях КСУ тощо) [7, с. 10]. До аргументів сторін конституційного процесу вони віднесли, зокрема: положення Конституції, які потребують тлумачення КСУ, а також обґрунтовані підстави, що зумовили цю потребу (термінологічні розбіжності, неоднозначне формулювання положень); правовий акт чи конкретні його положення, а також обґрунтовані твердження щодо їх неконституційності (колізії між цим актом (положенням) та актами (положеннями)

вітчизняного законодавства, перелік конституційних норм-принципів, які порушуються вказаним актом чи окремим його положенням, різні (протилежні, неоднозначні) рішення судів відносно правозастосування такого акту чи його положення, інші документи; міжнародний договір чи конкретні його положення, а також обґрунтовані твердження щодо їх неконституційності; судові рішення по справі суб'єкта звернення, а також обґрунтовані твердження щодо невідповідності Конституції України закону України (положення), застосовуваного в судовому рішенні (конкретний закон (положення) та перелік конституційних норм-принципів, які порушуються цим законом чи окремим його положенням, кардинально різні (протилежні, неоднозначні) рішення судів щодо правозастосування даного закону чи його положення, інші документи (роз'яснення вищих судових інстанцій, органів влади, факти порушення процедури судочинства [7, с. 10–11]. Проте, з нашого погляду, у зазначеному переліку саме у такому формулюванні, у якому його представили, немає видів аргументів. Натомість у переліку зазначено предмет аргументування (коли йдеться, зокрема, про нормативні акти, міжнародні договори, конституційність чи неконституційність норм яких мав би встановити КСУ); узагальнені вказівки на потребу навести аргументи (які можна вбачати в формулюванні «обґрунтовані твердження щодо...»), а також те, за допомогою чого сторони конституційного провадження мають будувати такі аргументи – перелік конституційних принципів, рішення судів, інших документів тощо.

О. Меленко й О. Стратій ведуть мову про аргументи судді-доповідача, відмежовуючи його від інших судів, що є неприйнятним, адже КСУ з колективним аргументувальним суб'єктом, який здійснює діалогічне аргументування своєї позиції і голосує за рішення за результатами аргументування. Зрештою, аргументи судді-доповідача можуть стати аргументами КСУ за результатами конституційного провадження.

До аргументів судді-доповідача, що впливають зі змісту рішень КСУ, автори віднесли: Основний закон України (конституційні цінності); законодавство України, зокрема положення міжнародних правових актів; офіційну конституційну доктрину (юридичні позиції КСУ, попередні судові рішення КСУ, що містять конкретизацію конституційних цінностей, правові дефініції тощо) [7, с. 11]. Крім цього, О. Меленко та О. Стратій наводять джерела цих аргументів з посиланням на інших авторів. Джерелами аргументів вони вважають: максими права (категорійно-понятійний апарат, сутність, спрямованість, джерела, принципи та інститути права); «буква закону» (точне, формальне формулювання правової норми); раніше дане тлумачення (прецедент); намір законодавця; мета закону; найкращі наслідки; еволюція правової норми в процесі суспільних змін; положення та принципи права, теорії та концепції, розроблені авторитетними спеціалістами в галузі права; досвід міжнародних судів та зарубіжних конституційних судів у сфері прав і свобод людини; суспільні цінності (соціальні, політичні, економічні, еко-

логічні, інформаційні тощо); статистичні дані; соціальні теорії, зокрема погляди видатних філософів, політиків, економістів; здоровий глузд [7, с. 11].

У запропонованих вище двох переліках вбачаємо суперечність, яка полягає у тому, що Основний закон безпідставно ототожнений з конституційними цінностями; законодавство України є одночасно і аргументами і їх джерелами під назвою «буква закону». Це ж стосується офіційної конституційної доктрини як аргументу (це, по суті, власна правотлумачна практика КСУ) та поглядів видатних вчених як джерела аргументу (доктрина у прямому сенсі). Тому ця позиція авторів потребує уточнення. Але сама спроба осмислення аргументів у офіційному правотлумаченні КСУ заслуговує на високу оцінку.

Отже, з-поміж інструментів офіційного правового аргументування лише аргументи отримали певне висвітлення в українській науковій літературі. Поглиблене їх вивчення передбачає звернення до загального поняття аргументів, їх типології та класифікації [21, с. 47–68].

Аргументи щодо фактів у правотлумачних актах зазвичай відсутні. Проте вони можуть бути використані, якщо КСУ звертається до контексту справи чи, ширше, до соціального контексту, для обґрунтування інтерпретаційно-правового припису. Однак в Україні використання таких аргументів можна простежити, насамперед, в актах конституційного реагування [22, п. 5.1, 5.2].

Проте, оскільки правотлумачення є двоетапною діяльністю (охоплює тлумачення-з'ясування й тлумачення-роз'яснення), не всі аргументи уповноваженого на офіційну правотлумачну діяльність суб'єкта (КСУ) можуть бути об'єктивовані з тих чи інших причин. А об'єктивовані аргументи можуть приховувати справжні мотиви формулювання певного інтерпретаційно-правового припису. Водночас, здійснюючи правотлумачення, КСУ повинен сприяти реалізації нормативно-правових приписів, конкретизуючи їх у правотлумачних.

У процесі правотлумачного аргументування аргументи поєднують в аргументувальні структури, у яких вони підтримують одне одного й/або висновок, надаючи переконливості правотлумачній аргументації. Аргументувальні структури складаються з правотлумачних аргументів, які підтримують один висновок – інтерпретаційно-правовий припис. Здебільшого такі аргументувальні структури є багатоаргументними. У них ці аргументи разом підтримують інтерпретаційно-правовий припис, тому вона найчастіше є конвергентною (є декілька аргументів, кожен з яких самостійно підтримує один висновок – інтерпретаційно-правовий припис [23, с. 101]).

Ще однією специфічною ознакою засобів правотлумачного аргументування є те, що вони, як було зазначено, *дозволяють застосувати певні способи тлумачення норм права*. Способи тлумачення норм права «працюють» саме через правотлумачні аргументи. Здебільшого зв'язок між аргументами й способами тлумачення норм права є прямим: лінгвістичний спосіб тлумачення забезпечують аргументи лінгвістичного типу, системний – аргументи системного типу, теле-

ологічний – аргументи телеологічно-оцінювального типу. Історичний спосіб тлумачення забезпечують аргументи генетичного типу, які, однак, можуть апелювати як до мови закону на момент його створення, так і до наміру законодавця, що мають бути підтверджені підготовчими документами до законопроекту. Проте динамічний спосіб тлумачення, наприклад, часто забезпечують аргументи з контексту справи, які, як було зазначено, стосуються певних фактичних обставин.

Крім того, оскільки йдеться про правотлумачні аргументи для формування правила-роз'яснення норми права (інтерпретаційно-правового припис), то його мають підтримувати декілька аргументів, які дозволяють застосувати різні способи тлумачення, якщо це можливо і доречно. Тоді інтерпретаційно-правовий припис буде більш переконливим. Адже якщо показати, що його підтримують не лише системні, але й лінгвістичні, а там більше телеологічно-оцінювальні аргументи, ступінь його аргументованості буде вищою. Генетичний аргумент є винятковим і доречний лише у певних випадках, коли його потребує предмет правотворчого аргументування. Інше питання стосується послідовності використання цих аргументів. Вона мала б відповідати так званим канонам тлумачення, а саме: спочатку використовують лінгвістичний аргумент, тоді – системний, а якщо і цього недостатньо – то телеологічно-оцінювальний. Проте ці аргументи, як і способи тлумачення, не унеможливають застосування один одного, якщо це зробить сформований інтерпретаційно-правовий припис переконливішим. Зазначені положення потребують формалізації у правилах аргументування в офіційному тлумаченні права.

Наприклад, якщо звернутися до правотлумачної аргументації у Рішенні КСУ у справі № 1–182/2019(4165/19) від 02.12.2019 [24], то можна простежити, що КСУ використав ті аргументи, що належать до аргументів системного типу. Тому єдиним способом тлумачення права, що його використав КСУ, є системний спосіб тлумачення. Значною є питома вага посилань на власні правові позиції КСУ та аргументів від супротивного. Проте зв'язок між твердженнями-засновками та твердженням-висновком не завжди зрозумілий: з обов'язковості рішень КСУ автоматично не випливає неможливість їх оскарження.

Ще одним важливим моментом є врахування наслідків дії сформованого інтерпретаційно-правового припису, які, вважаємо, у тих випадках обов'язково мають бути оцінені у відповідних аргументах телеологічно-оцінювального типу, коли лінгвістичних та системних аргументів не достатньо для обґрунтування розуміння змісту норми права. Це істотна частина правотлумачної аргументації, яка дозволяє виявити наслідки від певного інтерпретаційно-правового припису для тих суб'єктів, на яких він поширюється через поширення на норму права (нормативно-правовий припис).

Правотлумачні аргументи можуть змінити поширення нормативно-правового припису на факти через конкретизацію змісту норми права. *У цьому сенсі вони*

впливають на юридичну кваліфікацію фактів. Адже інтерпретаційно-правовий припис конкретизує нормативно-правовий.

Ще однією ознакою правотлумачного аргументування є те, що його здійснюють, *дотримуючись установлених у законодавстві правил*. Тому такі правила слугують важливими його засобами правотлумачного аргументування поряд з аргументами. У правовій системі України такі правила передбачені у процедурних і процесуальних нормах законів про Конституційний Суду України, а також в Регламенті Конституційного Суду України. Адже, встановлюючи правила початку та здійснення конституційного провадження, підстави звернення до КСУ, підстави відмови у відкритті провадження та інші процесуальні моменти, держава встановлює і правила правотлумачного аргументування. Зрештою, про це писали О. Меленко та О. Стратій, коли вичленовувати аргументи сторін конституційного провадження з того, що передбачено як підстава звернення до КСУ у законах України (розглянуто вище). До таких правил можемо віднести зокрема норми статей, що входять до глав 11, 12, 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон) [19] та розділу 2 Регламенту Конституційного Суду України (далі – Регламент) [20]. Спільною їх ознакою є те, що вони передбачають аргументувальні повноваження КСУ, тим самим підтверджуючи його аргументувальну компетенцію, та аргументувальний обов'язок сторін у справі. Проте для покращення якості правової аргументації КСУ варто прописати правила правового аргументування детальніше з урахуванням виявленої у цьому дослідженні специфіки такого аргументування, а також повернути КСУ повноваження з офіційного тлумачення законів.

Специфікою результату правотлумачного аргументування є те, що створена у процесі такої діяльності *правова аргументація забезпечує аргументованість створеного інтерпретаційно-правового припису*. Аргументованість такого припису може бути оцінена за певними критеріями, які стосуються послідовності, узгодженості й когерентності правової аргументації, як слабка, часткова, недостатня, достатня та сильна. Лише достатньо та сильно аргументований правовий припис можна вважати переконливим. Для оцінювання переконливості правотворчої аргументації крім тих критеріїв, які використані для оцінювання ступеня аргументованості правового припису, потрібно враховувати ще й інші, які стосуються можливості універсалізації правової аргументації та її наслідків [25, с. 35–36].

Наступною ознакою правотлумачного аргументування є те, що його здійснюють *здійснюють на різних етапах правотлумачної діяльності*.

Погодимось з Л. Луць у тому, що аргументування здійснюють на етапах як тлумачення-з'ясування, так і тлумачення-роз'яснення. Адже з'ясуванню змісту норми права передує аргументування цього змісту у внутрішньому діалозі – в свідомості аргументувача, який є і правотлумачем. Тим більше, роз'яснення змісту норми права супроводжується аргументуванням цього змісту. Саме право-

тлумачні аргументи допомагають сформувавши інтерпретаційно-правовий припис, що конкретизує нормативно-правовий (норму права). За їхньої відсутності він виглядатиме свавільним.

Тлумачення-з'ясування. На думку Л. Луць, стадія тлумачення-з'ясування характеризується метою – з'ясувати зміст норми чи принципу права, яка, своєю чергою, містить два складники: а) виявлення волі суб'єкта права, закріпленої в нормі чи принципі права; б) з'ясування можливості їх реалізації в реальних суспільних відносинах. Для досягнення мети суб'єкт правового тлумачення має вирішити такі завдання: 1) встановити обставини, що зумовлюють правове тлумачення, обґрунтувати їх наявність та необхідність тлумачення; 2) знайти необхідні способи тлумачення-з'ясування, обґрунтувати найбільш прийнятні для тлумачення відповідної норми чи принципу права; 3) з'ясувати зміст норми чи принципу права, обґрунтувати його відповідним способом тлумачення; 4) обґрунтувати істинність правотлумачного рішення [10, с. 36–78].

З зазначеним щодо мети й завдань можемо погодитися частково. Відштовхуюсь від того, що тлумачення-з'ясування, як було зазначено, не виходить за межі свідомості правотлумача. Це й обумовлює специфіку правотлумачного аргументування на цій стадії. Мету тлумачення права пропонуємо формулювати ширше – встановити справжній сенс норми права. Встановлення волі законодавця – раціонального чи історичного – це один з варіантів пошуку такого сенсу. Заявлення ж метою тлумачення-з'ясування змісту норми права виявлення можливості їх реалізації в реальних суспільних відносинах означає врахування очікуваних наслідків дії цієї норми.

Щодо такого завдання тлумачення-з'ясування норм права як встановлення обставин, які зумовлюють необхідність тлумачення норм права, то, вважаємо, що тягар аргументування цієї обставини саме у офіційному тлумаченні Конституційного Суду України, покладено на суб'єкта конституційного подання. Принаймні, це впливає з ч.4 ст. 51 Закону України «Про Конституційний Суд України». Відповідно, КСУ вирішує це питання на етапі відкриття конституційного провадження: задовольняючи конституційне подання, КСУ погоджується з аргументацією суб'єкта конституційного подання щодо необхідності тлумачення норми Конституції.

Щодо такого завдання як знайти необхідні способи тлумачення-з'ясування та обґрунтувати найбільш прийнятні для тлумачення відповідної норми чи принципу права, то на стадії тлумачення з'ясування їх хіба можна моделювати, але лише через підбір можливих правотлумачних аргументів. Правотлумач не обов'язково ставитиме перед собою питання, які ж способи тлумачення права застосувати, але можливі аргументи він підібрати (обміркувати) повинен. І саме він відповідно до своєї аргументувальної компетентності обирає, які аргументи, а відповідно, і які способи тлумачення використати для з'ясування змісту норми права.

Як було зазначено, має бути певна послідовність застосування способів тлумачення, а відтак і правотлумачних аргументів. У деяких випадках – коли застосування одного чи декількох способів тлумачення права не створює переконливості розуміння змісту норми права, може знадобитися використати декілька. Тоді створюють конвергентну аргументувальну структуру у правотлумачній аргументації.

Щодо завдання з'ясувати зміст норми чи принципу права та обґрунтувати його відповідним способом тлумачення, то на етапі тлумачення-з'ясування це все одно залишається в межах свідомості правотлумача – з'ясований зміст та підібрані аргументи, які підтримують саме певне формулювання змісту норми права. Проте правотлумач отримує внутрішню переконаність у певному розумінні змісту норми права, підтриманому правотлумачними аргументами.

З огляду на зазначені вище міркування, вважаємо, що на стадії тлумачення-з'ясування правотлумач лише проєктує (моделює) правило розуміння змісту норми та підшукує правотлумачні аргументи, які б підтримали (виправдали) це сформоване правило. Зрештою, він досягає внутрішньої переконаності у певному розумінні змісту норми права, підтриманому правотлумачними аргументами.

Тлумачення-роз'яснення. На думку Л. Луць, найближчою метою тут є формування правила-роз'яснення (інтерпретаційно-правового припису) та його об'єктивація в правотлумачному акті. Цей етап, на її думку, передбачає вирішення таких завдань: 1) сформувати тлумачну правову інструкцію, обґрунтувати її зміст; 2) встановити його відповідність формальним та змістовним техніко-технологічним вимогам (повноваження на відповідну діяльність у суб'єктах перекладу, здійснення діяльності в порядку, встановленому джерелами права чи іншими офіційними документами; відповідність структурним та істотним параметрам, зокрема правова форма правового роз'яснювального акта); встановлення співвідношення з чинною системою джерел права; 3) об'єктивувати інтерпретаційний припис у правотлумачному акті [10, с. 63–76].

Із зазначеними міркуваннями можна погодитися частково. Адже на стадії тлумачення-роз'яснення, насамперед, об'єктивують створену на попередній стадії правотлумачну аргументацію, яка дозволяє сформувати інтерпретаційно-правовий припис, і висновують цей припис з цієї правотлумачної аргументації у правотлумачному акті. Навряд чи в інтерпретаційно-правовому акті правотлумач обґрунтовуватиме його форму чи відповідність техніко-технологічним вимогам. Адже це завдання, насамперед, експертів, які є зовнішніми оцінювачами такого акта. Сам же правотлумач діє в межах своєї компетенції – створити аргументований (обґрунтований) інтерпретаційно-правовий припис, що містить правило розуміння змісту норми права у правотлумачному акті. Так, він має дотримуватись правил правотлумачної техніки, але, наприклад, КСУ не має повноваження обґрунтовувати дотримання правил правотлумачної техніки в інтерпретаційно-правовому акті.

Пристосовавши аналіз стадій правотлумачного аргументування до офіційної правотлумачної діяльності КСУ можна дійти висновку, що суб'єкт конституційного подання допомагає КСУ здійснити своє правотлумачне повноваження, звернувшись з конституційним поданням і обґрунтувавши необхідність тлумачення змісту норми права. Ба більше, він конкретизує питання, на яке має відповісти КСУ, формулюючи правило розуміння змісту юридичної норми. Тобто, КСУ тлумачить норму права не цілком абстрактно, а з огляду на конкретизоване питання суб'єкта конституційного подання. На стадії тлумачення-з'ясування КСУ підшукує аргументи для виправдання правила розуміння змісту норми права, які (аргументи) є засобами для застосування певних способів тлумачення норм права. Такі аргументи, якщо вони будуть об'єктивовані на стадії тлумачення-роз'яснення, можуть приховувати справжні мотиви формулювання саме певного правила розуміння змісту норми права.

Що ж до стадії тлумачення-роз'яснення, то на ній правотлумач об'єктивує ті аргументи, які він вважає потрібними, щоб показати, що правило розуміння змісту норми права не є свавільним. При цьому, формулювання він здійснює так, щоб продемонструвати логічне виведення такого правила розуміння юридичної норми з запропонованих аргументів. Саме аналіз таких аргументів дозволяє висувати, які способи тлумачення змісту норм права використав КСУ.

ВИСНОВКИ

Офіційна правотлумачна аргументація (в широкому сенсі) набуває специфічних ознак як складник правотлумачної діяльності.

Так само, як і в інших видах юридичної діяльності, офіційне правотлумачне аргументування здійснюють у діалозі. Суб'єкт конституційного подання обґрунтовує необхідність тлумачення змісту норми права, а КСУ погоджується з такою аргументацією, відкриваючи відповідне конституційне провадження, або не погоджується, відмовляючи у такому відкритті; судді КСУ обмінюються аргументами під час обговорення предмету конституційного подання, а відтак, погодивши прийнятну правотлумачну аргументацію, висновують з неї і об'єктивують правило розуміння змісту норми права у правотлумачному акті – рішенні Конституційного Суду України; у разі непогодження з позицією більшості суддів КСУ може запропонувати альтернативну аргументацію і правило розуміння змісту норми права у окремій думці.

Специфіка суб'єктного складу правотлумачного аргументування, як ознака останнього, зумовлена тим, що здійснює уповноважений на таку діяльність суб'єкт, а інші учасники цієї діяльності, якими є суб'єкти звернення до КСУ з конституційним поданням про необхідність надати офіційне тлумачення конституції України, йому допомагають: крім обґрунтування необхідності надати офіційне тлумачення Конституції України, вони конкретизують питання, на яке, на їхню думку, має відповісти КСУ. Суспільство виступатиме правовою аудито-

рією. На завершальній стадії відповідної юридичної діяльності саме КСУ як уповноважений на офіційну правотлумачну діяльність колективний суб'єкт створює та об'єктивує в правотлумачному акті підтриманий правовою аргументацією інтерпретаційно-правовий припис, що містить правило розуміння змісту норми Конституції України.

Кінцева мета правотлумачного аргументування, як його сутнісна ознака, полягає у тому, що уповноважений на здійснення офіційного правотлумачення суб'єкт (КСУ) прагне переконати адресатів офіційної правотлумачної аргументації та правову аудиторію у підставності (обґрунтованості) сформованого інтерпретаційно-правового припису – правила розуміння змісту юридичної норми.

Об'єктом офіційного правотлумачного аргументування виступає правило розуміння змісту норми права, зафіксоване в інтерпретаційно-правовому приписі, який і завершує діяльність з офіційного правотлумачення. Він конкретизується у предметах правового аргументування у різних аргументувальних ситуаціях.

Змістом діяльності з правотлумачного аргументування є наведення саме правотлумачних аргументів у формі тверджень чи, ймовірно, заперечень, які допомагають обґрунтувати інтерпретаційно-правовий припис.

Найважливішими засобами правотлумачного аргументування є саме правотлумачні аргументи, які, зрештою, отримують об'єктивацію у правотлумачному акті – рішенні КСУ про офіційне тлумачення Конституції України. Такі аргументи допомагають сформулювати правило розуміння змісту юридичної норми. Крім них засобами правотлумачного аргументування є його правила, встановлені у процесуальних та процедурних нормах.

Аргументи в отриманій правотлумачній аргументації об'єднані в аргументувальні структури, у яких вони підтримують одне одного й/або висновок, надаючи переконливості правотлумачній аргументації. Саме створена правотлумачна аргументувальна конструкція (але не всі аргументи у своїй сукупності, а кожен окремо взятий) підтримує один висновок – інтерпретаційно-правовий припис. Тому найчастіше у правотлумачній аргументації створюють конвергентну аргументувальну структуру, що, безперечно, можна вважати особливістю офіційної правотлумачної аргументації (в широкому сенсі).

Ще однією важливою ознакою правотлумачних аргументів є те, що вони дозволяють застосувати певні способи тлумачення норм права. Такі аргументи мають бути застосовані у певній послідовності: якщо лінгвістичних та системних аргументів недостатньо для формулювання правила розуміння змісту норми права, тоді вдаються до телеологічно-оцінювальних (зокрема щодо наслідків дії норми права) чи історичних аргументів. Правотлумачні аргументи можуть змінити поширення нормативно-правового припису на факти через конкретизацію змісту норми права. У цьому сенсі вони впливають на юридичну кваліфікацію фактів.

Результатом правотлумачного аргументування є аргументованість створеного інтерпретаційно-правового припису, яка забезпечує те, що цей припис не є сва-

вільним. Аргументованість такого припису може бути оцінена за певними критеріями, які стосуються послідовності, узгодженості й когерентності правової аргументації, як слабка, часткова, недостатня, достатня та сильна. Лише достатньо та сильно аргументований правовий припис можна вважати переконливим. Для оцінювання переконливості правотворчої аргументації крім тих критеріїв, які використані для оцінювання ступеня аргументованості правового припису, потрібно враховувати ще й інші, які стосуються можливості універсалізації правової аргументації на інші аналогічні норми права, якщо б такі ставали предметом офіційного тлумачення.

Правотлумачне аргументування здійснюють на різних стадіях правотлумачної діяльності. КСУ тлумачить норму права не цілком абстрактно, а з огляду на конкретизоване питання суб'єкта конституційного подання. На стадії тлумачення-з'ясування КСУ підшукує аргументи для виправдання правила розуміння змісту норми права, застосовуючи певні способи тлумачення норм права. Такі аргументи, якщо вони будуть об'єктивовані на стадії тлумачення-роз'яснення, можуть приховувати справжні мотиви формулювання саме певного правила розуміння змісту норми права.

На стадії тлумачення-роз'яснення КСУ об'єктивує аргументи, щоб показати, що правило розуміння змісту норми права не є свавільним. При цьому, формулювання він здійснює так, щоб продемонструвати логічне висновування такого правила розуміння юридичної норми з запропонованих аргументів. Саме аналіз таких аргументів дозволяє висувати, які способи тлумачення змісту норм права використав КСУ.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Наукова цінність статті зумовлена тим, що запропоноване загальнотеоретичне бачення правотлумачного аргументування дозволяє окреслити напрями його вдосконалення у практиці КСУ, зокрема його засобів, послідовності їх використання на різних її стадіях, у частині процесуальних правил здійснення аргументування для посилення якості його правотлумачної аргументації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Dyevre A., Jakab A. Foreword: Understanding of Constitutional Reasoning. *German Law Journal*. 2013. No 87. Vol. 14. P. 983–1015.
- [2] Berkmanas T. On the Academic Understanding of Legal Interpretation in Lithuania. *International Journal of Baltic Law*. 2005. Vol. 2, No. 1. P. 53–72.
- [3] Medar S. Opseg logike u tumacenju prava. *Zbornik radova pravnog fakulteta u Nisu*. Broj 66. Godina LII. 2014. S. 238–257.
- [4] Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 167–180.
- [5] Кістяник В. Правова аргументація в діяльності Конституційного Суду України.

- Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 20–24.
- [6] Савенко М. Д. Юридична аргументація в конституційному судовому процесі: методологічний аспект. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2012. Том 129. С. 11–15.
- [7] Меленко О., Стратій О. Аргументація в конституційному судочинстві: засади та проблеми реалізації в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. № 5. С. 7–16.
- [8] Меленко О., Гриндей Л. Конституційна аргументація: теоретико-правовий аспект. *Апрато*. 2021. № 4. С. 5–15.
- [9] Різник С. В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2021. 472 с.
- [10] Luts L. Argumentation in legal interpretation activity. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. No 4. P. 63–76.
- [11] Walton D. N. Legal argumentation and evidence. Pennsylvania : Pennsylvania State University, 2002. 368 p.
- [12] Щербанюк О. Принципи права в аргументації рішень конституційних судів. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 102–109.
- [13] Кістяник В. І. Судова аргументація: особливості, порівняльний аналіз та вітчизняна і зарубіжна практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська Академія», 2021. 215 с.
- [14] Peczenik A. On Law and Reason. Dordrecht: Springer, 1989. 443 p.
- [15] Aarnio A. The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification. Dordrecht : Springer, 1986. 276 p.
- [16] MacCormick N. Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning. Oxford : Oxford University Press, 2010. 287 p.
- [17] Alexy R. Juristische Interpretation. *Recht, Vernunft, Diskurs. Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt/M., 1995. 292 s.
- [18] Конституційний Суд України. *Відкрита частина розгляду справи за конституційним поданням 99 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення статті 4 Конституції України у формі усного провадження* [відео]. 27 квітня 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jG07MFEy4lQ> (дата звернення 06.08.2023).
- [19] Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#top> (дата звернення 06.08.2023).
- [20] Про Регламент Конституційного Суду України : Постанова Конституційного Суду України від 22.02.2018 у справі № 1-пс/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text> (дата звернення 06.08.2023).
- [21] Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Аргументи у правовій аргументації: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. No 3. С. 47–68.
- [22] Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі № 1-р(П)/2022 від 06.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення 06.08.2023).
- [23] Dudash T. Analyzing Legal Argumentation: What Theoretical Model is the Most Comprehensive? *Studia Iuridica Lublinensia*. 2022. Vol. 31. No 3. P. 85–103.
- [24] Рішення Конституційного Суду України у справі № 1–182/2019(4165/19) від 02.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text> (дата звернення 06.08.2023).

- [25] Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правозастосовче аргументування у судовому процесі (загальнотеоретичні аспекти). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 4. С. 15–36.

REFERENCES

- [1] Dyevre, A. & Jakab, A. (2013). Foreword: Understanding of Constitutional Reasoning. *German Law Journal*, 87 (14), 983–1015.
- [2] Berkmanas, T. (2005). On the Academic Understanding of Legal Interpretation in Lithuania. *International Journal of Baltic Law*, 2 (1), 53–72.
- [3] Medar, S. (2014). Opseg logike u tumacenju prava. *Zbornik radova pravnog fakulteta u Nisu*, 66 (LII), 238–257.
- [4] Koziubra, M. (2016). Theory of legal argumentation and its peculiarities in constitutional judicature. *Journal of the Constitutional Court of Ukraine*, 6, 167–180.
- [5] Kistianyk, V. (2014). Legal argumentation in the activity of the Constitutional Court of Ukraine. *Law and Society*, 1–2, 20–24.
- [6] Savenko, M. D. (2012). Legal Argumentation in constitutional procedure: methodological aspect. *NAUKMA Research Papers. Law*, 129, 11–15.
- [7] Melenko, O. & Stratiy, O. (2021). Argumentation in constitutional judiciary: principles and problems of implementation in Ukraine. *Law Herald*, 5, 7–16.
- [8] Melenko, O. & Hydei, L. (2021). Constitutional argumentation: theoretical legal aspect. *Amparo*, 4, 5–15.
- [9] Riznyk, S. V. (2021). Constitutionality of legal acts: essence, evaluation methodology and providing system in Ukraine (Doctoral thesis, Kyiv, Ukraine).
- [10] Luts, L. (2022). Argumentation in legal interpretation activity. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 4, 63–76.
- [11] Walton, D. N. (2002). *Legal argumentation and evidence*. Pennsylvania: Pennsylvania State University.
- [12] Shcherbaniuk, O. (2021). Legal principles in the reasoning of the constitutional courts' judgements. *Journal of the Constitutional Court of Ukraine*, 5, 102–109.
- [13] Kistianyk, V. I. (2021). Judicial argumentation: features, comparative analysis, domestic and foreign practice. (Candidate thesis, Kyiv, Ukraine)
- [14] Peczenik, A. (1989). *On Law and Reason*. Dordrecht: Springer.
- [15] Aarnio, A. (1986). *The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification*. Dordrecht: Springer.
- [16] McCormick, N. (2010). *Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning*. Oxford: Oxford University Press.
- [17] Alexy, R. (1995). *Juristische Interpretation. Recht, Vernunft, Diskurs. Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt/M.
- [18] Constitutional Court of Ukraine. Open hearing in the case of the official interpretation of Article 4 of the Constitution of Ukraine [video] (2023, April). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=jG07MFEy4IQ>.
- [19] On the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine (2017, July, No 2136-VIII). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#top>.
- [20] On the Rules of the Constitutional Court of Ukraine : Resolution of the Constitutional Court of Ukraine (2018, February, No 1-nc/2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>.

- [21] Rabinovych, P. M., & Dudash, T. I. (2022). Arguments in Legal Argumentation: Some Theoretical Aspects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(3), 47–68.
- [22] Judgement of the Constitutional Court of Ukraine in the case 1-p(II)/2022 (2022, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>
- [23] Dudash, T. (2022). Analyzing Legal Argumentation: What Theoretical Model is the Most Comprehensive? *Studia Iuridica Lublinensia*, 31 (3), 24–34.
- [24] Judgement of the Constitutional Court of Ukraine (2019, December, No1-182/2019(4165/19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text>.
- [25] Rabinovych, P. M., & Dudash, T. I. (2022). Arguing in Judicial Application of Law (Theoretical Aspects). *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(4). 15–36.

Петро Мойсейович Рабінович

Доктор юридичних наук, професор
Дійсний член (академік) НАПрН України
Національна академія правових наук України
61024, вул. Пушкінська, 60, Харків, Україна

Професор кафедри теорії та філософії права
Львівський національний університет імені Івана Франка
79000, вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Petro M. Rabinovych

Doctor of Law, Professor
Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Professor of the Department of Theory and Philosophy of Law
The Ivan Franko National University of Lviv
79000, 1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine

Тамара Іванівна Дудаш

Кандидат юридичних наук
Доцент кафедри теорії та філософії права
Львівський національний університет імені Івана Франка
79000, вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Tamara I. Dudash

PhD in Law
Associate Professor of the Department of Theory and Philosophy of Law

The Ivan Franko National University of Lviv
79000, 1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правотлумачне аргументування у конституційному судочинстві в Україні (загальнотеоретичні аспекти). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Том 30. № 3. С. 74–97.

Suggested Citation: Rabinovych, P. M., & Dudash, T. I. (2023). Law Interpretative Arguing in Constitutional Judiciary of Ukraine (Theoretical Aspects). *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(3), 74–97.

Стаття надійшла / Submitted: 07/08/2023

Доопрацьовано / Revised: 07/09/2023

Схвалено до друку / Accepted: 27/09/2023